

ΝΟΡΒΗΓΙΑ

ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ «ΩΡΑΙΑΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ»¹

Kjetil Jakobsen και Annick Prieur*

Όταν έγινε η συζήτηση για τη συνθήκη του Μάαστριχτ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φαίνεται ότι οι «ριζοσπάστες» διανοούμενοι τις περισσότερες φορές υποστήριξαν την «ευρωπαϊκή ιδέα», γιατί θεωρούσαν τους αντιπάλους της ξενόφοβους ή επηρεασμένους από εκείνο το είδος εθνικισμού που μόλις είχε προκαλέσει το σπαραγμό στη Γιουγκοσλαβία. Στη μικρή όμως χώρα της Νορβηγίας όλα είναι διαφορετικά. Όταν το ζήτημα ετέθη υπό μορφή δημοψηφίσματος τον Νοέμβριο του 1994, η πλειονότητα των «ριζοσπαστών» διανοουμένων προέβαλε ισχυρή αντίσταση στην ένταξη της Νορβηγίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δείχνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο πως αυτοί είναι διανοούμενοι σε αντιδιαστολή προς τους τεχνοκράτες. Οι καλλιτέχνες, οι πανεπιστημιακοί και οι ερευνητές στον τομέα των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών –οι οποίοι στην πλειονότητά τους υποστηρίζουν πολιτικά την αριστερά– έβλεπαν στην ευρωπαϊκή συγκρότηση την πραγμάτωση του οράματος μιας τεχνοκρατικής ελίτ του εμπορίου και του πολιτικού κόσμου, ενώ οι ίδιοι επιζητούσαν την αλληλεγγύη με το «λαό». Η Ελβετία, πατριδα του Rousseau, παραμένει η μόνη άλλη χώρα όπου μπορεί κανείς να δει στους κόλπους των διανοουμένων έναν παρόμοιο σκεπτικισμό απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η ειδική περίπτωση της Νορβηγίας οφείλεται στην ιδιαιτερότητα της στάσης των νορβηγών «ριζοσπαστών» διανοουμένων. Γι' αυτούς, διανοούμενος σημαίνει να παύεις τις αποστάσεις σου από το στοιχείο της διάνοιξης που ενυπάρχει στους διανοούμενους, να συνδέσαι με τις ομάδες των μη διανοουμένων, να ταυτίζεσαι με τους εργάτες, τους χωρικούς, τον τρίτο κόσμο ή τις γυναίκες, να επιλέγεις το στρατόπεδό σου μέσα στις μεζονες κοινωνικές αντιπαράθεσεις. Συνεπώς, οι «ριζοσπάστες» διανοούμενοι αντιπαράθετονται αναγκαστικά στον ίδιο τον εαυτό τους: αυτοαναιρούνται ως διανοούμενοι, ως εκλεπτυσμένοι κάτοικοι των πόλεων, ως μέλη της κυρίαρχης κοινωνικής τάξης.

LIBER
ΣΥΓΧΡΟΝΑ 352 ΘΕΜΑΤΑ

Η παρακμή της μορφωμένης αστικής τάξης

Οι ιστορικοί λόγοι αυτής της στάσης των διανοουμένων, ηθικολογικής και εχθρικής προς τη διάνοιξη, είναι προφανείς: η Νορβηγία αποτελεί ένα νέο έθνος του οποίου η κουλτούρα της ελίτ δεν είναι παλαιότερη από το εθνικιστικό και ρομαντικό κίνημα του 19ου αιώνα. Το νορβηγικό κράτος ιδρύθηκε το 1814, ως μία από τις συνέπειες της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων. Μετά την απόσπασή της από τη Δανία, η οποία είχε υποστηρίξει τον Ναπολέοντα, η Νορβηγία προσαρτήθηκε στη Σουηδία, διατηρώντας εντούτοις τον δικό της συνταγματικό χάρτη, εξαιρετικά φιλελεύθερο για την εποχή του. Το νέο κράτος δεν είχε αριστοκρατία, εφόσον τη σπονδυλική στήλη της κοινωνικής δομής την αποτελούσαν οι μικροκαλλιεργητές. Η εμπορική μεγαλοαστική τάξη δεν κατόρθωσε να επιβιώσει μετά την οικονομική κρίση που προκάλεσαν οι ναπολεόντειοι πόλεμοι: κυρίαρχο τμήμα έγινε η μορφωμένη αστική τάξη των ανώτερων κρατικών λειτουργών. Επί αρκετές δεκαετίες η Νορβηγία, από πολιτική και κοινωνική άποψη, ήταν υπό την κυριαρχία ενός προνομίου κοινωνικού στρώματος πανεπιστημιακών και ανώτερων δημόσιων λειτουργών. Η μορφωμένη αστική τάξη αφενός διαμόρφωσε μια εθνική ταυτότητα μέσω του ρομαντικού εθνικισμού, αφετέρου προσπαθούσε να αναπτύξει μία κουλτούρα της ελίτ ευρωπαϊκού τύπου στην οποία οδηγούσε η γνώση των κλασικών γλωσσών και της «ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς». Ωστόσο, η εκβιομηχάνιση έθεσε τέλος στη δεσπόζουσα θέση τους. Η βιομηχανική αστική τάξη, οι μικροκαλλιεργητές και οι λεγόμενοι αδέσμευτοι διανοούμενοι συνενώθηκαν στο πολιτικό κόμμα Venstre (Αριστερά), σε μια προοδευτική συμμαχία με λαϊκιστικό-εθνικιστικό πολιτισμικό πρόγραμμα. Ένα παράδειγμα του προγράμματος αυτού του κινήματος είναι η εισαγωγή μιας νέας γραπτής γλώσσας, που στηριζόταν στις αγροτικές διαλέκτους, η οποία φιλοδοξούσε να αποτελέσει την εναλλακτική πρόταση απέναντι στην «καλλιεργημένη γλώσσα» της πρωτεύουσας, που εξακολουθούσε να είναι παραλήσια με τα δανέζικα. Μολονότι οι δύο γλώσσες έχουν εξελιχθεί και έχουν πλησιάσει κατά πολύ η μία την άλλη, παραμένουν μέχρι σήμερα δύο διαφορετικές γραπτές γλώσσες: αυτό το γεγονός είναι όντως πολυτέλεια για έναν πληθυσμό 4.500.000 κατοίκων, οι οποίοι μιλούν την ίδια γλώσσα παρά τις σημαντικές διαφορές μεταξύ των

διαλέκτων. Η μορφωμένη αστική τάξη αναζήτησε ένα στήριγμα στη σουηδική βασιλική εξουσία, αλλά έχασε περισσότερο έδαφος απ' ενός το 1884 με την εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού, απ' ετέρου το 1905 όταν διαλύθηκε η ένωση με τη Σουηδία. Έως τότε το Πανεπιστήμιο ήταν ένα από τα πρωταρχικά στήριγματα της Δεξιάς: οι κρατικοί εκπαιδευτικοί θεσμοί ποτέ πια δεν θα επανακτήσουν την κεντρική θέση που είχαν στην πνευματική ζωή της χώρας. Από πολιτική άποψη η κλασική παιδεία που υποστηριζόταν από το Πανεπιστήμιο έχασε την υπόληψή της. Ο λαϊκός και «ριζοσπάστης» συγγραφέας ή καλλιτέχνης έγινε ο ιδανικός τύπος του νορβηγού διανοουμένου.

Bob Dylan

Αυτός ο διανοούμενος, καθώς ενσαρκώνει μιαν ασκητική-αγροτική κριτική του πολιτισμού, μπορεί ή θέλει να μοιάζει με τον αμερικανό διανοούμενο, τύπου Ernest Hemingway ή μάλλον Bob Dylan. Μιλά τη διάλεκτο της περιοχής του και μοχθεί για να γράψει σε μια γλώσσα που θα την κατανοούν ακόμη και εκείνοι που δεν έχουν κάνει ανώτερες σπουδές (διότι, αν ο νορβηγός αναγνώστης δεν κατανοεί ένα κείμενο, επικρίνει ευκολότερα τον συγγραφέα παρά τον εαυτό του). Όταν πηγαίνει να εργαστεί ντύνεται με τα ρούχα περιπάτου στο δάσος ή στο βουνό, πράγμα που άλλωστε αποτελεί την προσφιλή του διασκέδαση. Προτιμά το κυνήγι, το ψάρεμα και το ποδόσφαιρο από την όπερα –τουλάχιστον όταν πρόκειται για άνδρα. Ωστόσο, οι γυναίκες διανοούμενοι έχουν κάποια αδυναμία στη λογοτεχνία, το θέατρο και τις συναυλίες – σ' αυτό που στη νορβηγική γλώσσα ονομάζεται ειρωνικά «η ωραία κουλτούρα». Ο Theodor Adorno χαρακτήρισε τον

Thorstein Veblen –τον νορβηγό-αμερικανό ειδικό της κοινωνιολογίας της κουλτούρας– άνθρωπο διαποτισμένο από τον «τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει ο λουθηρανός γαιοκτήμονας τη ζωή, έναν τρόπο που δεν εκλαμβάνεται αποκλειστικά ως ψυχολογική δύναμη, αλλά ως το στοιχείο που στηρίζει την ίδια τη θεωρία του. (Ο Veblen) Σηλιτεύει συνεχώς τα ταμπού, αλλά η ανάλυσή του σταματά παντοτε στο σημείο απ' όπου θα έπρεπε να τεθεί υπό αμφισβήτηση ο ιερός χαρακτήρας της εργασίας»². Η κριτική του Adorno δεν αφορά μονάχα τον Veblen, αλλά αναφέρεται επίσης και στο κυριότερο ρεύμα της διάνοιξης στη Νορβηγία και στις ΗΠΑ, όπου ο λαός και ο μόχθος του έχουν εξιδανικευτεί και η «ωραία κουλτούρα» έχει κάτι το ύποπτο.

Ωστόσο, αν οι αμερικανοί διανοούμενοι έχουν την τάση να είναι δύσπιστοι προς το κράτος, οι νορβηγιοί ομολόγοί τους το εμπιστεύονται πολύ: αυτή η εμπιστοσύνη ανάγεται ειδικά στη λουθηρανική παράδοση και όχι απλώς στην προτεσταντική. Στο λουθηρανικό χώρο της Σκανδιναβίας και της Πρωσίας, το κράτος και η Εκκλησία ήταν ενωμένα, εφόσον η κρατική Εκκλησία έδινε μιαν ηθική υπόσταση στο κράτος. Η Εκκλησία ήταν μια κρατική γραφειοκρατία, και η κρατική γραφειοκρατία μια Εκκλησία. Κάτω από το λόγο των εκκοσμικευμένων νορβηγών διανοουμένων που δείχνει την εμπιστοσύνη του προς το έθνος-κράτος αντηχεί ο λουθηρανικός λόγος. Ο Σκανδιναβός δεν απτεκλαμβάνεται ως ηθικά ανώτερο άτομο αλλά ως κάτοικος ενός ηθικά ανώτερου κράτους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίζεται ηθικά ύποπτη, ένας κόσμος που είναι καταδικασμένος να ζει στο βασίλειο του χρήματος, χωρίς ηθική υπόσταση.

LIBER
ΣΥΓΧΡΟΝΑ 353 ΘΕΜΑΤΑ

Μάο Τσε-Τουνγκ

Ο αυτοκαταστροφικός αντιδιανοουμενισμός των νορβηγών διανοομένων είχε θετικές κοινωνικές συνέπειες. Οι αγρότες, οι αλιείς, οι εργάτες, οι μετανάστες και οι γυναίκες ποτέ δεν στερήθηκαν τους εύγλωττους και υψηλά ιστάμενους αντιπροσώπους: είναι προφανές ότι αυτό το γεγονός συνέβαλε στη μείωση των κοινωνικών εντάσεων. Αντίθετα, στη Γαλλία –όπου η στάση των πολιτικών συνάδει όλο και λιγότερο με το ρόλο του εκπροσώπου των αγροτών και των αλιείων– η βιαιότητα των διαδηλώσεων αυτών των επαγγελματιών φαίνεται ότι αυξάνει. Η επιθυμία όμως των διανοομένων να γίνουν εκφραστές των λαϊκών στρωμάτων είχε επίσης ένα χαρακτηριστικό παρωδίας. Στη δεκαετία του '70 –λίγο καθυστερημένα σε σχέση με το Μάη του '68– πολλοί διανοούμενοι, εμπνευσμένοι από την κινεζική πολιτιστική επανάσταση, θυσίασαν την πανεπιστημιακή σταδιοδρομία τους για κάποια άλλη, περισσότερο αβέβαιη: του οξυγονοκολλητή, του πριονιστή ή του βιομηχανικού εργάτη. Η πορεία τους

χρησιμοποιεί κοινωνιολογικής μελέτης: είναι γνωστόν ότι πολλοί από αυτούς επέστρεψαν στο πανεπιστήμιο απογοητευμένοι, ενώ κάποιοι άλλοι έγιναν συνδικαλιστικοί εκπρόσωποι – ακόμη και διευθυντές επιχειρήσεων. Το μαοϊκό κίνημα άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα από το τέλος της δεκαετίας του '70: δεν στερείται όμως ενδιαφέροντος η επισημάνση ότι ο εκδοτικός οίκος *Oktober*, γέννημα αυτού του κινήματος, είναι σήμερα ένας από τους πρώτους που υπερασπίζονται τη νέα νορβηγική λογοτεχνία, ενώ η εφημερίδα του κινήματος (*Klassekampen*) έχει γίνει σημαντικό όργανο για τους «ριζοσπάστες» διανοομένους.

Παρά ταύτα, κατά την τελευταία δεκαετία είναι πιο δύσκολο, στη Νορβηγία όπως και αλλού, να υπερασπιστείς τις αριστερές ιδέες και αξίες. Φαίνεται ότι οι παλαιοί αριστεριστές συσπειρώνονται όλο και περισσότερο γύρω από παραδοσιακότερες αξίες: το σεβασμό της δημοκρατίας, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθερία λόγου και την ανεκτικότητα, εγκαταλείποντας την κριτική του καπιταλισμού και του μιμεριαλισμού. Συνεπώς δεν είναι εύκολο να προσδιορίσουμε αν οι σημερινοί «ριζοσπάστες» διανοούμενοι βρίσκονται σε θέση ισχύος ή αδυναμίας. Μάχονται για ζητήματα γύρω από τα οποία μπορούν να κινητοποιήσουν πολλούς ανθρώπους, ακριβώς επειδή αυτά δεν είναι πλέον όντως «ριζοσπαστικά».

Αστεριξ

Ο Γερμανός Hans Magnus Enzensberger έχει γράψει ότι η Νορβηγία είναι μια χώρα που φαινομενικά είναι δύο βήματα πίσω από την Ευρώπη, αλλά κατ' αυτόν τον τρόπο βρίσκεται, παραδόξως, ένα βήμα μπροστά. Το σκανδιναβικό κράτος πρόνοιας οικοδομήθηκε από τους «ριζοσπάστες» διανοούμενους που πίστευαν ότι χιτίζουν το σοσιαλισμό. Στις

ένδοξες μέρες του –κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70– το σκανδιναβικό κράτος πρόνοιας θεωρήθηκε παγκόσμια ουτοπία, πρότυπο για έναν έλλογο κόσμο, το οποίο κατόπιν υιοθετήθηκε σε άλλες χώρες από πολλούς «ριζοσπάστες» διανοούμενους. Ωστόσο, η οικονομική κρίση των δεκαετιών του '80 και του '90, σε συνάρτηση με τις απαιτήσεις προσαρμογής που έθεσε η Ευρωπαϊκή Ένωση, έπληξε βαθιά τις σκανδιναβικές χώρες, αποδυνάμωσε τις δημόσιες υπηρεσίες και την κοινωνική ασφάλιση. Ακόμη και αν η Νορβηγία, μεγάλη πετρελαιοπαραγωγός χώρα, επλήγη λιγότερο από τους γείτονές της, το σκανδιναβικό πρότυπο φαίνεται πως είναι λιγότερο εξαγωγίμο από το πετρέλαιο που στηρίζει, ό,τι έχει απομείνει από τούτο το πρότυπο. Οι νορβηγοί «ριζοσπάστες» διανοούμενοι έχουν όμως να προτείνουν ένα νέο πρότυπο στους ξένους ομολόγους τους: Αν και πολλοί από αυτούς βλέπουν την Ευρωπαϊκή Ένωση σαν άμυνα εναντίον του βάρβαρου εθνικισμού και του άγριου καπιταλισμού, πρέπει να είναι πολύ λιγότεροι όσοι τη βλέπουν

σαν μια ουτοπία που θα μπορούσε να αντικαταστήσει την αντίστοιχη σοβιετική και κινεζική, οι οποίες έχουν πέσει σε δυσμένεια, και εξίσου πολυάριθμοι αυτοί που τη φοβούνται επειδή αντιπροσωπεύει την τεχνοκρατία και την απομάκρυνση των κέντρων αποφάσεων. Μεταξύ των τελευταίων πρέπει να υπάρχουν και κάποιοι που βρίσκουν μάλλον συμπαθητική την επιλογή των Νορβηγών να κάνουν ένα βήμα προς τα πίσω σε σχέση με μιαν οικονομική εξέλιξη που συνήθως χαρακτηρίζεται αναπόδραστη. Αυτό τουλάχιστον πιστεύει ένας ικανός αριθμός νορβηγών «ριζοσπαστών» διανοομένων, που είναι επίσης ικανοποιημένοι με τον εαυτό τους όταν ο σουηδικός Τύπος δεν διατάζει να επικρίνει τη Νορβηγία επειδή με το «όχι» της επέλεξε να γίνει «η χώρα του Αστεριξ». Τι καλύτερη φιλοφρόνηση από το να σε παρομοιάζουν με τον Αστεριξ και με τους άλλους κατοίκους του χωριού των Γαλατών, τους μόνους που αντιστέκονται στην αχανή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία!

Μετάφραση από τα γαλλικά

Βαγγέλης Μπιτσώρης

Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών

Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης

* Ο Kjetil Jakobsen και η Annick Prieur είναι ερευνητές στο Πανεπιστήμιο του Όσλο, στο χώρο της ιστορίας των ιδεών και της κοινωνιολογίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 25, Δεκέμβριος 1995.
2. «Veblen's Attack on Culture», in Theodor Adorno / Max Horkheimer, *Zeitschrift für Sozialforschung*, τόμ. IX, 1944, σ. 398-399.